

Проведення негласних слідчих (розшукових) дій працівниками СБ України при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених організованими злочинними групами

Нескоромний Дмитро Анатолійович –
начальник управління Служби безпеки України

У статті розглянуто застосування негласних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених організованими злочинними групами, виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи, залучення негласних працівників.

Ключові слова: організована злочинність, негласні слідчі (розшукові) дії, Служба безпеки України, виконання спеціального завдання, штатні та нештатні негласні співробітники.

Організована злочинність є суттєвим чинником посилення соціальної напруженості та дестабілізації суспільних відносин, виникнення деформації у сфері господарювання, уповільнення темпів економічного розвитку держави. Характерним для організованих злочинних угруповань є достатньо високий рівень організованості, стійкі корупційні і міжнародні злочинні зв'язки. Для досягнення своїх цілей учасники організованих злочинних угруповань усе частіше вдаються до вчинення корисливо-наслідкових злочинів. Організованій злочинності сприяють глобальні соціально-економічні процеси: урбанізація, міждержавна та міжрегіональна міграція, формування світового інформаційно-культурного простору [1].

Метою боротьби з організованою злочинністю є встановлення контролю над організованою злочинністю, її локалізація, нейтралізація, ліквідація та усунення причин і умов існування організованої злочинності.

В Україні існує система державних органів, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю: а) спеціально створені для боротьби з організованою злочинністю державні органи; б) державні органи, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю в межах виконання покладених на них інших основних функцій [2]. До системи державних органів, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю, відносять органи Служби безпеки України (далі – СБУ) та спеціальні підрозділи по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю СБУ.

Служба безпеки України – державний правоохоронний орган спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України. До завдань СБУ входить попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України [3].

У 2012 році в Україні відбулося реформування кримінально-процесуального законодавства шляхом прийняття Верховною Радою України Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), в якому з'явився новий окремий інститут процесуальних дій – негласні слідчі (розшукові) дії.

Негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України [4]; та спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Негласні слідчі (розшукові) дії за своїм способом і методами їх проведення являються оперативно-розшуковими заходами, які процесуально закріплені на законодавчому рівні, що дозволяє використовувати результати, отримані в ході їх проведення, як докази у кримінальному провадженні, і, таким чином, забезпечує об'єктивність, повноту та неупередженість розслідування злочинів, учинених організованими злочинними групами, та притягнення винних до кримінальної відповідальності.

Кримінальний процесуальний кодекс України визначає вичерпний перелік негласних слід-

чих (розшукових) дій, зокрема поділяє негласні слідчі (розшукові) дії: втручання у приватне спілкування (аудіо-, відеоконтроль особи, накладення арешту на кореспонденцію, огляд і виїмка кореспонденції, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем) та інші види негласних слідчих (розшукових) дій (обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, спостереження за особою, річчю або місцем, аудіо-, відеоконтроль місця, контроль за вчиненням злочину, виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження) [4].

Розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються організованими злочинними групами (далі – ОЗГ), являє собою складний процес, і має проводитися оперативно, швидко, з використанням негласних слідчих (розшукових) дій. Для викриття ОЗГ виникає необхідність встановити її чисельність, роль кожного учасника у діяльності ОЗГ, виявлення керівника та організаторів групи, і саме застосування негласних слідчих (розшукових) дій дозволяє отримати необхідну інформацію та обрати відповідну тактику досудового розслідування, подальше планування проведення слідчих (розшукових) дій та, в разі потреби, негласних слідчих (розшукових) дій. Адже розслідування та виявлення кримінальних правопорушень, учинених ОЗГ, має свої особливості, у зв'язку з тим, що їх діяльність маскується, в приготуванні або вчиненні злочинів беруть участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього або іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом, з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи [5].

Для викриття злочинців та отримання доказів при розслідуванні ОЗГ працівниками СБУ доцільним є застосування негласної слідчої (розшукової) дії – виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи, яка полягає у комплексі заходів, спрямованих на впровадження співробітника уповноваженого органу або особи, яка конфіденційно з ним співпрацює, в організовану групу з метою виявлення, попередження чи розкриття їх злочинної діяльності, а також впливу на членів кримінального середовища для припинення їх злочинної діяльності [6, с. 687].

Основною умовою виконання спеціального завдання являється тактика, оскільки саме вона визначає, які негласні слідчі (розшукові) дії доцільно використовувати для досягнення поставленої мети в конкретних умовах у процесі кримінального провадження [7, с. 17].

Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи та

отримання доказів їх протиправної діяльності повинно проводитися працівниками СБУ в комплексі з іншими негласними слідчими (розшуковими) діями, а саме:

- проводити контрольовану поставку та контрольовану й оперативну закупку товарів, предметів і речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь;

- негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого або особливо тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, чи одержувати розвідувальну інформацію, у тому числі шляхом проникнення та обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння;

- здійснювати аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних систем;

- накладати арешт на кореспонденцію, здійснювати її огляд та виїмку;

- здійснювати спостереження за особою, річчю або місцем, а також аудіо-, відеоконтроль місця;

- мати гласних і негласних штатних та позаштатних працівників;

- використовувати конфіденційне співробітництво;

- використовувати за згодою адміністрації службові приміщення, транспортні засоби та інше майно підприємств, установ, організацій, а так само за згодою осіб – житло, інші приміщення, транспортні засоби і майно, які їм належать;

- створювати та використовувати заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби [8].

Позитивним досягненням у кримінально-процесуальному законодавстві України є той факт, що КПК України передбачає таку норму як використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій. Тобто, закон дозволяє допитати як свідків осіб, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, із збереженням у таємниці відомостей про цих осіб та із застосуванням щодо них відповідних заходів безпеки, передбачених законом.

Розслідування кримінальних правопорушень, вчинених ОЗГ, ускладнюється тим, що члени ОЗГ маскують свою діяльність, застосовують заходи безпеки, що створює ускладнення для проведення негласних слідчих (розшукових) дій, але закон надав право спеціальним підрозділам по боротьбі з організованою злочинністю Служби безпеки України використовувати штатних і нештатних негласних співробітників, які вводяться під легендою прикриття в організовані злочинні угруповання, в разі якщо інших заходів для розкриття організованої злочинності та притягнення винних до відповідальності недостатньо.

Введення негласного співробітника в організовані злочинні угруповання здійснюється за наявності відомостей про організовану злочинну діяльність та на підставі письмового доручення [3].

Крім оперативних співробітників, які можуть виконувати свої обов'язки гласно і негласно, до виконання оперативно-розшукової діяльності можуть залучатись і конфіденти, тобто громадяни, які співпрацюють з оперативними підрозділами на конфіденційній основі. Серед суб'єктів оперативно-розшукової діяльності, без сумніву, провідна роль належить штатним оперативним працівникам правоохоронних органів і спецслужб, для яких оперативно-розшукова діяльність являється основною професією. Оперативні працівники в процесі своєї службової діяльності безпосередньо здійснюють оперативно-розшукові заходи, добувають, аналізують оперативну інформацію, легалізують її в цілях кримінального судочинства, для чого вступають у взаємодію з різними фізичними і юридичними особами, в тому числі й з представниками кримінального середовища.

Оперативні працівники диференціюються на гласних і негласних штатних працівників, тобто вони розподіляються: по-перше, на посадових осіб, які діють відкрито (гласно) від імені відповідного оперативного підрозділу органу, який здійснює оперативно-розшукову діяльність; по-друге, на негласних (таємних) штатних працівників, чия приналежність до оперативного відомства в інтересах необхідної конспірації не розголошується.

До числа штатних працівників відносяться також окремі особи, залучені за їх згодою до підготовки і проведення оперативно-розшукової діяльності та конспіративно співпрацюючих з оперативними підрозділами за контрактом чи угодою, та окремі особи, які гласно, відкрито і добровільно співпрацюють з оперативними підрозділами на основі трудового законодавства.

До інших гласних і негласних штатних працівників пред'являються відповідні вимоги, зокрема, дотримуватись умов співробітництва, конспірації, не розголошувати відомості, які стали їм доступні у зв'язку з виконанням оперативно-розшукових заходів, дотримуватись встановленої лінії поведінки, давати правдиву інформацію, чесно і добросовісно виконувати взяті на себе зобов'язання [9, с. 138–139].

Негласне співробітництво окремих громадян в якості штатних працівників оперативних підрозділів обумовлюється:

- складністю завдань, що їх виконують оперативні підрозділи, і неможливістю виконати їх без участі негласних штатних працівників;
- таємним характером підготовки і вчинення тяжких злочинів і приховуванням їх слідів;
- наявністю реальних загроз державній, економічній, військовій безпеці України;
- правом громадян вибирати форму співробітництва з оперативним підрозділом;

– допустимістю використання на законних підставах інформації, отриманої негласними методами [9, с. 140–141].

Введення штатного негласного працівника або іншої особи в злочинне середовище потребує проведення таких організаційних заходів, як підбір і підготовка кандидата на впровадження, оперативне прикриття особи, що виконує завдання із розкриття злочинної діяльності організованої злочинної групи чи організації та здійснення управління його діяльністю, матеріальне й технічне забезпечення негласної слідчої (розшукової) дії, адаптація особи, після завершення виконання спеціального завдання до життя у звичайних умовах [6, с. 688].

Для виконання доручення негласний співробітник вправі під легендою прикриття вступати в трудові, цивільно-правові та інші відносини. Шкода або збитки, завдані діями негласного співробітника під час виконання доручення, відшкодовуються за рахунок державного бюджету. Негласний співробітник не несе відповідальності за завдані ним шкоду або збитки, якщо його дії були необхідними для виконання доручення.

Крім того, для здійснення заходів боротьби з організованою злочинною участю організованих злочинних угруповань можуть залучатись до співробітництва в порядку, визначеному Законом України “Про оперативно-розшукову діяльність” та Кримінальним процесуальним кодексом України. Внаслідок чого учасник організованого злочинного угруповання може бути частково або повністю звільнений від кримінальної відповідальності та покарання у випадках, передбачених Кримінальним кодексом України, якщо він у процесі оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування чи судового провадження сприяє викриттю організованих злочинних угруповань і вчинених ними злочинів, притягненню винних до відповідальності, відшкодуванню шкоди фізичним чи юридичним особам або державі [2].

Також на органи державної влади, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності покладено обов'язок сприяти оперативним підрозділам у вирішенні завдань оперативно-розшукової діяльності. За бажанням осіб їх співробітництво з оперативним підрозділом може бути оформлено письмовою угодою з гарантуванням конфіденційності співробітництва. Угоду про сприяння оперативним підрозділам в оперативно-розшуковій діяльності може бути укладено з дієздатною особою. Особи, які залучаються до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, зобов'язані зберігати таємницю, що стала їм відома. Розголошення цієї таємниці тягне за собою відповідальність за чинним законодавством, крім випадків розголошення інформації про незаконні дії, що порушують права людини.

Забороняється залучати до виконання оперативно-розшукових завдань осіб, професійна діяльність яких пов'язана зі збереженням професійної таємниці, а саме: адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів,

журналістів, якщо таке співробітництво буде пов'язано з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру [8].

Організація та проведення негласних слідчих (розшукових) дій у своїй переважній більшості пов'язана із використанням конфіденційного співробітництва. Конфіденційне співробітництво – це негласні відносини, що встановлюються уповноваженими органами з повнолітньою дієздатною особою (громадянином України, іноземцем або особою без громадянства) і на засадах добровільності та конспіративності використовуються для вирішення завдань кримінального провадження. Особи, що підтримують відносини із зазначеними органами, можуть надавати допомогу і сприяння, забезпечувати умови проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій, а також брати особисту участь у їх здійсненні. Правові засади відносин конфіденційного співробітництва визначаються законодавством України. Закон дозволяє використовувати інформацію, отриману від осіб, з якими встановлене конфіденційне співробітництво, під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, або залучати їх до проведення таких дій [6, с. 694].

Отже, провадження негласних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених ОЗГ, крім отримання доказів, дозволяє отримати дані щодо конкретної організованої злочинної групи, здійснювати аналіз отриманої інформації щодо чисельності ОЗГ, її складу, структури, зв'язків між членами ОЗГ, їх пособниками, наявності у них корупційних зв'язків. Негласні слідчі (розшукові) дії являються ефективним способом отримання відомостей, речей і документів, які мають значення для досудового розслідування. За допомогою негласних слідчих (розшукових) дій працівники СБУ можуть виявляти маскування слідів злочину, здійснювати контроль за діями ОЗГ, не допускати фізичного знищення потерпілих чи свідків, а також тих співучасників, які могли б виступити як свідки, залучати до співробітництва членів ОЗГ, сприяти усуненню причин і умов існування організованої злочинності та зупинення протиправної діяльності самої ОЗГ.

Список використаних джерел

1. Про Концепцію державної політики сфери боротьби з організованою злочинністю : Указ Президента України від 21 жовт. 2011 р. № 1000/2011 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1000/2011>.
2. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3341-ХІІ / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3341-12>.
3. Про службу безпеки України : Закон України від 25 берез. 1992 р. № 2229-ХІІ / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2229-12/page>.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page>.

5. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III / [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page>.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : [у 2 т.] / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – Т. 1. – 768 с.

7. Азаров М. Ю. Особливості виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації / М. Ю. Азаров // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2013. – № 1 (29). – С. 11–18.

8. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135 XII / [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12/>.

9. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність : підручник / О. М. Бандурка. – Харків : Видво Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – Ч. I. – 244 с.

В статье рассматривается применение негласных следственных (розыскных) мероприятий при расследовании уголовных правонарушений, совершенных организованными группами, выполнение специального задания по выявлению преступной деятельности организованной группы, привлечение негласных сотрудников.

The article is dedicated to the non-public investigation (search) activities in the investigation of the criminal offenses committed by the organized criminal groups, and realization of the special task concerning the identification of the organized criminal group activity, involving secret officers.

Стаття надійшла до редакції журналу 7 жовтня 2014 року.